Cum dispare o limbă (istroromîna)

4/C 78

DE

ION COTEANU

cu o prefață de

ACAD. AL. GRAUR

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.
1957

4/C78

I. Coteanu

26901

Școala medie de fete nr. 22 București
Nr. 26901
BIBLIOTECA

Cum dispare o limbă (istroromîna)

Cu o prefață de Acad. Al. Graur

Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.
1957

VERIFICAT

Prefață

În ultimii ani, lingvistica a luat la noi o dezvoltare mai mare. Institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R., Facultatea de filologie din București, Societatea de Științe istorice și filologice își are fiecare publicațiile sale. Există astfel mai multe periodice și apar și volume individuale sau colective, cu subiect lingvistic. Ceea ce nu avem încă în măsură suficientă sînt lucrările de lingvistică generală. Prea mult, după părerea mea, cercetătorii se mulțumesc cu prezentarea faptelor într-un cadru strîmt sau cu explicarea unor detalii rupte din ansamblul lor. În felul acesta nu se poate ajunge la precizarea clară a concepțiilor după care se călăuzește știința noastră în etapa ei actuală.

De aceea cred că trebuie să salutăm cu bucurie apariția lucrării de față a tovarășului I. Coteanu, care ridică probleme de ordin general, susceptibile de a constitui puncte de plecare pentru dezbateri largi și care, în general, rezolvă satisfăcător, după părerea mea, unele dificultăți de care ne lovim adesea.

Pornind de la studiul istoromînei, autorul pune în primul rînd problema definirii dialectelor, deci a delimitării dialectelor față de limbi, problemă pe care am ridicat-o și eu însumi acum cîtva timp. În această privință, aș vrea să adaug la cele spuse de I. Coteanu, un singur lucru, și anume că în această chestiune trebuie să ținem seama de tradiția culturală a vorbitorilor: sașii vorbesc dialecte germane, și nu limbi germanice aparte, pentru că de cînd se țin minte au considerat necesar să învețe la școală nu în săsește, ci în limba germană literară, pe care au privit-o și o privesc ca pe limba lor. Olandezii vorbesc limba olandeză, și nu un dialect al limbii germane, pentru că de multă vreme, în școlile lor, ei învață ca limbă maternă nu

limba germană literară, ci limba olandeză. Pentru un olandez, limba germană literară nu e mai grea sau mai diferită decît pentru un sas. Dar sasul e deprins să o considere ca forma superioară a propriei sale limbi, iar olandezul e deprins să o considere ca o limbă străină.

A doua problemă de lingvistică generală ridicată de I. Coteanu este aceea a limbilor mixte. În această privinţă există la specialişti păreri foarte diferite. Pentru unii, toate limbile sînt mixte, pentru alţii nu există limbi mixte, căci fiecare limbă îşi are elementele esenţiale, fondul principal lexical şi structura gramaticală, de o singură origine. Desigur, acest din urmă punct de vedere e mai aproape de adevăr şi aşa se prezintă în general lucrurile cînd examinăm o limbă dată. Totuşi autorul lucrării de faţă, folosindu-se de datele istroromînei, arată că într-o limbă care se degradează şi se apropie de dispariţie pot pătrunde elemente structurale dintr-o limbă străină, astfel încît la un moment dat se pune sub semnul întrebării însăşi calitatea limbii. Cred că materialul prezentat dovedeşte că istroromîna, inpregnată de elemente structurale slave şi apropiindu-se de dispariţia ei, a devenit o limbă mixtă. Cu atît mai mult trebuie să recunoaştem că, fiind o limbă mixtă, ea nu mai poate fi socotită un dialect al limbii romîne, ci este o limbă romanică aparte, înrudită de aproape cu romîna, dar totuşi diferită de aceasta.

Tratînd această problemă, autorul are ocazia să pună şi o a treia problemă, la fel de importantă, pentru lingvistica generală, aceea a felului cum moare o limbă. Studierea atentă a istroromînei ne dă indicaţii preţioase pentru a putea răspunde şi la această întrebare.

Sperînd că lucrarea tovarăşului I. Coteanu va suscita discuţii vii între specialiştii noştri, socotesc că publicarea ei este un lucru binevenit.

Acad. prof. AL. GRAUR

Școala medie de fete nr. 5 București
Nr. 26/1901
BIBLIOTECA

Limbă sau dialect?

Idiomul romanic vorbit în Jeiăni, în Susnievița, Brdo și încă în cîteva sate de la poalele muntelui Maggiore din peninsula Istria a fost caracterizat întotdeauna drept dialect sau grai al limbii romîne. De curînd însă, acad. Al. Graur l-a considerat limbă, susținînd că latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite, printre care d-sa enumără istroromîna, alături de dacoromînă, aromînă și meglenoromînă [1]).

Prin această afirmație, acad. Al. Graur a pus în discuție nu numai caracterul celor trei idiomuri romanice din sudul Dunării, ci și o serie de chestiuni de lingvistică romanică și de teorie a limbii. Într-adevăr, dacă aromîna, meglenoromîna și istroromîna sînt limbi, trebuie revizuită părerea răspîndită astăzi printre romaniști, după care romîna se împarte în patru dialecte, trei vorbite în sudul Dunării și al patrulea, dacoromîna, în nordul Dunării. Totodată trebuie repusă în discuție și perioada de comunitate dintre cele patru idiomuri romanice amintite, pentru a vedea de cînd s-au ridicat ele la rangul de limbi, căci, în ceea ce ne privește, nu ne îndoim că odinioară, în trecutul îndepărtat, ele au format o unitate, numită în mod obișnuit romîna comună.

Analiza deosebirilor actuale dintre dacoromînă și celelalte trei idiomuri romanice din sudul Dunării are importanță și pentru teoria generală, fiindcă ne obligă să stabilim din capul locului cînd se poate spune despre un idiom oarecare că se află în stadiul de limbă și cînd în acela de dialect.

Chestiunea a fost tratată pe larg de acad. Al. Graur în lucrarea citată mai înainte, în care se arată că nu putem afirma că «dacă vorbitorii se înțeleg între ei, atunci folosesc două dialecte ale aceleiași

limbi; dacă nu se înţeleg, atunci vorbesc limbi diferite »[2]), pentru că dialectele unei limbi sînt cîteodată atît de deosebite încît vorbitorii lor nu se înţeleg între ei şi, invers, există limbi diferite înţelese relativ uşor de cei care le întrebuinţează. Fondul principal şi structura gramaticală nu ne vin întotdeauna în ajutor, căci, după cum se ştie, dialectele unei limbi nu se deosebesc numai prin felul cum sînt pronunţate cuvintele, ci şi prin elemente din fondul principal lexical şi structura gramaticală, iar limbile, la rîndul lor, se caracterizează şi ele tot prin diferenţe de fond principal lexical şi structură gramaticală.

Nu putem ieşi din această dilemă decît admiţînd teza acad. Al. Graur, după care deosebirea fundamentală dintre dialect şi limbă constă în subordonarea unuia de către celălalt. « Un dialect — scrie acad. Al. Graur — este totdeauna subordonat unei limbi, adică face parte dintr-o grupare de mai multe dialecte »[3]). Dacă un dialect scapă la un moment dat de sub influenţa limbii, cu care fusese în strînse relaţii, el începe chiar din momentul acela o evoluţie proprie şi, după acad. Al. Graur, se transformă în limbă, mai bine zis trebuie considerat limbă, căci se poate foarte bine să nu se producă cu el nici o schimbare.

În felul acesta se tranşează definitiv chestiunea dialectului faţă de limbă. Unele precizări sînt totuşi necesare. Limba engleză din Statele Unite ale Americii de exemplu nu mai este de mult subordonată englezei din Marea Britanie. Se poate vorbi însă de o limbă americană? După părerea noastră, nu, fiindcă limba adusă de coloniştii englezi în Statele Unite nu a fost un dialect al englezei din Marea Britanie, ci însăşi engleza cu toate sau aproape toate dialectele ei, între care unul era preponderent, iar celelalte depindeau de el. Dacă în Statele Unite ar fi fost transportat un singur dialect al limbii engleze, atunci astăzi ar trebui să admitem existenţa unei limbi americane. Tot astfel stau lucrurile şi cu franceza vorbită în Belgia şi în Elveţia, cu germana vorbită în Austria şi Elveţia, cu italiana din Elveţia, cu engleza din Australia etc., limbi care nu s-au extins în ţările enumărate printr-un dialect al lor, ci, fie ca limbi naţionale, fie prin mai multe dialecte deodată. Obstacolele geografice şi graniţele statelor nu sînt decisive, decisivă este numai dependenţa sau independenţa unui dialect faţă de altul cu care se înrudeşte. Această dependenţă se manifestă în mai multe feluri. În unele cazuri, de exemplu în cazul limbii germane, vorbitorii a două dialecte se

găsesc adesea în situaţia de a trebui să recurgă la limba naţională ca să se înţeleagă între ei. Interpretînd faptul de mai sus numai din punctul de vedere al forţei de comunicare pe care o au cele două dialecte, ele ar trebui considerate independente unul faţă de celălalt. Dar din alt punct de vedere, concluzia aceasta nu mai este valabilă pentru că cele două dialecte fac parte din aceeaşi limbă, avînd structuri asemănătoare. Prin urmare, sub aspectul dintîi, al forţei de comunicare, avem independenţă, iar sub celălalt aspect, dependenţă. Subordonarea faţă de limba naţională este în cazul acesta relativ slabă, iar influenţa exercitată de limba naţională relativ scăzută. Prin urmare, subordonarea dialectelor nu se poate discuta în afara funcţiei de comunicare a limbii, deşi numai această funcţie nu serveşte la stabilirea diferenţelor fundamentale dintre limbă şi dialect.

Chestiunea subordonării este esenţială, înţelegerea şi structura dialectelor sînt secundare. În privinţa structurii lingvistice, lucrurile sînt însă ceva mai complicate. În general vorbind, dialectele subordonate îşi pierd în mod progresiv caracterele particulare ale fondului lor principal şi ale structurii lor gramaticale, mergînd pe o linie de evoluţie descendentă. Ele adoptă modificările care se produc în limba naţională, fără a se opri însă din propria lor evoluţie şi în cele din urmă dispar. Există însă cazuri cînd un dialect se izolează de limba sa şi, nefiind ajutat de condiţii istorice favorabile, nu devine limbă naţională, ci se fragmentează în permanenţă, ajungînd chiar să depindă într-o oarecare măsură de o limbă cu care nu este înrudit. În mare, aşa stau lucrurile cu istroromîna. Acest idiom trebuie judecat în funcţie de faptul că urmează o linie evolutivă descendentă şi nu mai rezistă la influenţa sîrbo-croată, nemaifiind capabil să adapteze din punct de vedere gramatical elementele împrumutate.

Deşi graiul este subordonat dialectului, iar acesta limbii, ca într-o piramidă cu trei trepte, trecerea de la o treaptă la alta nu se produce mecanic, căci nu există nici o lege potrivit căreia orice grai să devină dialect şi orice dialect să devină limbă, după ce şi-au făcut stagiul anterior. În principiu, şi un grai se poate transforma în limbă în anumite împrejurări istorice, dacă scapă de sub tutela dialectului şi a limbii din care face parte. Se ridică însă întrebarea, de ce un grai sau un dialect nu dispare încetul cu încetul ca dialect sau grai al limbii de care s-a izolat. Desigur că n-are prea mare importanţă întinderea geografică a dialectului sau graiului în chestiune,

deşi nu se poate nega faptul că un dialect (un grai), vorbit într-o regiune cu populaţie densă activă şi civilizată, se menţine mai bine decît un dialect sau un grai izolat de limba lui, vorbit într-o regiune de mai mică întindere, de o populaţie rară şi cu o civilizaţie redusă.

Calitatea de limbă a acestor idiomuri nu depinde însă nici de suprafaţa teritorială, nici de numărul vorbitorilor. De asemenea, nici evoluţia descendentă nu ne dă dreptul să considerăm că un idiom rămîne dialect sau grai numai din această cauză, căci au existat limbi pe care nimeni nu le-a denumit vreodată altfel, şi totuşi, datorită liniei lor evolutive, au dispărut. În domeniul romanic, aceasta a fost soarta dalmatei. Dacă linia de evoluţie nu este nici ea esenţială pentru stabilirea caracterului unui idiom, în schimb, izolarea unui dialect sau a unui grai de limba lui, înseamnă independenţă lingvistică, indiferent dacă rezultatul va fi întărirea sau dispariţia idiomului respectiv. Trebuie să admitem deci că numai raportul de dependenţă sau de independenţă dintre dialecte, graiuri şi limbi le poate acorda acestora o calitate sau alta. De aceea între dialectul (graiul) care dispare întărind limba naţională şi acela care se stinge izolat este o deosebire radicală, căci ultimul piere în mod independent, deci ca limbă.

Istroromîna reprezintă acest caz. Cînd o comparăm cu dacoromîna, de care o apropie cei mai mulţi cercetători, ea ne lasă impresia unui grai dacoromîn arhaic. În mai toate studiile privitoare la acest idiom, s-a acordat un foarte mare interes materialului de origine latină din vocabular şi structura gramaticală. Din nenumărate comparaţii şi conjecturi a reieşit că elementul latin era mai bogat în trecut şi că o serie de forme s-au păstrat în istroromînă la un stadiu arhaic. Cercetarea nu este greşită în sine fiind analiza unei laturi importante a istroromînei, totuşi ea n-ar fi trebuit să fie pusă la baza concluziei generale pe care, sub o formă sau alta, au tras-o din această analiză mai toţi cercetătorii, şi anume că, fiind un stadiu mai vechi al dacoromînei, istroromîna este implicit sau un grai dacoromîn sau un dialect romîn. Pentru ca o asemenea concluzie să fie convingătoare, ar fi fost nevoie şi de analiza celorlalte elemente din istroromînă. Altminteri, structura idiomului descris numai din perspectiva trecutului, nu poate fi decît inexactă.

Ca ilustrare a modului cum a fost analizată structura gramaticală citäm sfîrşitul capitolului intitulat *Caracterizarea dialectului*

din *Studii istroromîne* de M. Bartoli, A. Belulovici, A. Byan şi S. Puşcariu (sub redactarea celui din urmă):

« 1. Romînii sînt veniţ în Istria din nord-vestul peninsulei balcanice; graiul lor este acelaşi ca al romînilor păstraţi în veacul trecut în Veglia; el continuă dialectul vorbit de romînii apuseni.

2. Romînii apuseni aveau în graiul lor particularităţile caracteristice limbii romîne, particularităţi care o deosebesc de limba latină şi de orice limbă romanică. Strămoşii istroromînilor şi vegliotoromînilor, adică romînii apuseni, au trebuit deci să locuiască în epoca de zămislire a limbii romîneşti, împreună cu înaintaşii dacoromînilor, aromînilor şi meglenoromînilor actuali.

3. În afară de acest fond comun tuturor dialectelor, datînd din epoca străromînă, istroromînii mai au un număr interesant de inovaţiuni de limbă comune cu dialectul dacoromîn, cîteva cu dialectul meglenoromîn şi aproape nici una cu dialectul aromîn »[4]) etc.

« Din faptele enumerate în cele precedente — continuă S. Puşcariu explicîndu-şi metoda — vedem îndată că cele mai puţine elemente comune le are dialectul istroromîn cu cel aromîn, că elementele comune cu dialectul meglenoromîn sînt mai numeroase, dar că cele mai multe elemente comune sînt cu dialectul dacoromîn. În proporţie directă cu numărul stă şi importanţa lor, căci asemănările istroromîne — meglenoromîne, dar mai ales cele istroromîne — dacoromîne nu privesc numai inovaţiuni izolate, ci evoluţiuni fonologice şi morfologice care îmbrăţişează un număr mare de cazuri şi imprimă deci un caracter nou limbii. Aceasta este pentru un filolog atît de evident încît *dacă am dezbrăca dialectul istroromîn de împrumuturile şi de inovaţiunile ivite după izolarea acestui dialect, el ar avea aspectul unui subdialect dacoromîn* » [5]. (sublinierea mea).

Apropierile dintre dacoromînă, istroromînă, meglenoromînă şi aromînă au, fără îndoială, o mare importanţă, dar cu condiţia de a nu li se cere ceea ce nu pot da. Înseşi criteriile pe baza cărora cercetătorii au încercat a stabili fondul de trăsături comune ale limbii romîne nediferenţiate, denumită fie romînă comună [6]), fie romînă primitivă [7]), fie străromînă, au fost mult discutate. Astfel, aducînd obiecţii la concluziile lui S. Puşcariu, acad. Al. Rosetti arată că, pentru ca paralelismele stabilite să fie probante, trebuie ca, pe de o parte, structura generală a istroromînei să se identifice cu structura generală a dacoromînei şi, pe de altă parte,

cînd se afirmă că trăsăturile particulare ale unui grai dacoromîn se găsesc şi în istroromînă, trebuie ca paralelismele astfel stabilite să nu se datoreze hazardului sau unei direcţii de evoluţie comune care poate apărea în două dialecte ale aceleiaşi limbi, deşi ele sînt despărţite [8]).

Apropierile stabilite între istroromînă şi dacoromînă de S. Puşcariu nu sînt probante pentru acad. Al. Rosetti. În forma în care Puşcariu le-a folosit în studiul său *Zur Rekonstruktion der Urrumänisch*, ele sînt respinse şi de Al. Philippide. Nu este cazul să ne oprim în amănunte asupra lor, pentru că pe noi nu ne interesează aici dacă istroromîna a fost un grai rotacizant al dacoromînei, cum a susţinut întîi O. Densusianu [9]), apoi acad. Al. Rosetti, sau dacă este doar o rămăşiţă a graiului unor romîni apuseni, cum credea S. Puşcariu.

Mult mai important este să vedem pe baza cîtorva exemple, ce obiecţii de principiu trebuie aduse metodei. Notăm că nici unul din cercetătorii istroromînei n-a pus în discuţie posibilitatea ca, în urma transformărilor produse, acest idiom să fi devenit o limbă. Toţi s-au ocupat în primul rînd de gradul în care istroromîna seamănă cu dacoromîna, aromîna şi meglenoromîna şi au supus criticii valabilitatea caracteristicelor pe care s-au întemeiat diverşi cercetători pentru a ajunge la concluzia că istroromîna este dialect sau grai al limbii romîne.

Chiar cînd se vorbeşte despre inovaţii, se urmăreşte doar izolarea lor pentru ca astfel să se pună mai bine în lumină ce este vechi. S. Puşcariu spune, cum am văzut, că, dacă dezbrăcăm dialectul istroromîn de împrumuturile şi inovaţiile ivite după izolarea lui, el ia înfăţişarea unui subdialect dacoromîn. Dar dacă nu facem această operaţie? Dacă, dimpotrivă, descriem istroromîna în starea ei actuală, la ce concluzie ajungem? Admiţînd că rezultatul eliminării noului din istroromînă ar fi acela stabilit de S. Puşcariu, de aici nu se poate trage decît o singură concluzie, anume că, în trecutul mai mult ori mai puţin îndepărtat, istroromîna *a fost* un dialect, un subdialect chiar — eventual — un grai al dacoromînei [10]).

Cu o asemenea metodă se poate susţine, de exemplu, că limba bulgară este un dialect al limbii ruse, căci dacă « dezbrăcăm » limba bulgară de împrumuturile şi de inovaţiile ivite după despărţirea ei de slava comună, nu mai rămîne decît un schelet care poate fi legat de limba rusă sau de orice altă limbă slavă. Este deci evident că metoda aceasta nu ne poate duce decît la găsirea trăsă-

turilor pe care diferitele idiomuri le-au avut în comun într-o anumită fază a dezvoltării lor. Dacă în această fază comună, subordonarea unuia faţă de celălalt era exact aşa cum s-a crezut pînă acum, aceasta este cu totul altă problemă.

Metoda aceasta n-a putut să ducă decît la concluzii greşite, din cauză că, exagerîndu-se importanţa elementelor comune dintre istroromînă şi celelalte « dialecte », se neglijau inevitabil inovaţiile idiomului, cărora li se dădea o importanţă secundară. S. Puşcariu, revenind la problema istroromînei într-o lucrare care a apărut după *Studii istroromîne*, observa că « multele inovaţiuni şi numărul mare de cuvinte străine fac ca dialectul istroromîn să fie cel mai greu de înţeles »[11]), însă chiar pe aceiaşi pagină autorul reproduce în patru versiuni începutul unui basm, care poate fi uşor înţeles de orice vorbitor al limbii romîne. Deşi argumentul acesta are în general o valoare redusă, în cazul limbii romîne el poate fi folosit, fiindcă romîna este, după cum se ştie, mai unitară decît alte limbi romanice. Prin urmare, dacă istroromîna este uşor înţeleasă de ceilalţi vorbitori ai limbii romîne, lucrul merită atenţie. De fapt, în ce măsură este înţeleasă nu ştim prea exact, căci afară de un mic număr de specialişti care au fost în Istria şi au auzit pe istroromîni vorbind, ceilalţi sîntem în imposibilitatea de a face aprecieri în această privinţă. I. Popovici critică în *Introducerea* la partea a II-a a *Dialectelor romîne din Istria* pe T. Gartner, pentru că a inventat cuvîntul *deyely*, « copii ». Luînd drept bună afirmaţia lui T. Gartner, Fr. Miklosich, G. Meyer, A. Byhan şi G. Weigand vorbiseră de *deyely* ca de o influenţă albaneză asupra istroromînei. În realitate, arată I. Popovici, cuvîntul *deyely* nu există. T. Gartner a interpretat greşit construcţia *de-ieli*[12]), «din, dintre ei». Dar nici I. Popovici n-a înţeles bine istroromîna. Greşelile lui, discutate de S. Puşcariu pe 32 pagini, nu sînt întotdeauna mărunte[13]).

Dialectologi cunoscuţi prin studiile lor se înşeală deci şi interpretează în mod diferit înţelesul textelor culese. Este greu ca în asemenea condiţii să mai susţinem că cei care n-au auzit niciodată istroromîna o înţeleg fără greutate. Textele au la bază grafia dacoromînă, şi cuvintele scrise astfel se înţeleg mult mai bine cînd le citim decît cînd le auzim. Dar chiar citite, ele nu se înţeleg întotdeauna. De aceea şi trebuie traduse, cum se şi face în genere.

Prin urmare, comunicarea între istroromîni şi dacoromîni nu-i de loc uşoară. În orice caz, ea se realizează mult mai greu decît

aceea între un bănăţean şi un muntean, de pildă. Chestiunea n-ar avea importanţă dacă nu s-ar sublinia atît de des că limba romînă este mai unitară decît alte limbi, ceea ce este adevărat; şi cu atît mai preţios pentru stabilirea caracterului istroromînei, căci, după cum se vede, argumentul se întoarce împotriva celor care susţin că istroromîna este un dialect sau un grai.

Tot în legătură cu metoda, am vrea să ne oprim la două observaţii pe care, sub o formă sau alta, le găsim exprimate de foarte mulţi dintre cercetătorii istroromînei. Le luăm totuşi de la S. Puşcariu pentru că el le-a întrebuinţat ultimul.

Prima observaţie priveşte vocabularul. «Numărul cuvintelor vechi, înlocuite prin împrumuturi din limba croată şi italiană — scrie acest cercetător — e foarte mare, încît procentul elementelor latine (în primele două texte publicate de mine) nu trece de 82. Iată cîteva exemple din cele începătoare cu primele trei litere ale alfabetului: alerga — *trli*, arc — *stril'aliţe*, argint — *srebro*, ascuţi — *nebrosi*, aur — *zlåto*, blestema — *zecuni*, butoi — *båţviţe*, cîmp — *pol'e*, căpăstru — *caveća*, car — *voz*, carte — *ćnige*, cerb — *ielen*, cot — *låcăt*, crud — *presno*, culege — *poberi*, cumătră — *botra*, cumńat — *cuńado*...[14]).

Din cuvintele istroromîne citate mai sus, numai *trli* — «alerga» şi *båţve* (forma de bază a lui *båţviţe* «butoi») fac parte din fondul principal lexical al idiomului, după părerea noastră, în timp ce corespondentele lor dacoromîne *alerga, arc, argint, ascuţi, aur, blestema, bute* (forma de bază pentru *butoi*), *car, carte, cîmp, cot*, şi *crud*, adică 12 din 17, sînt în fondul principal lexical al limbii romîne[15]).

Faptul acesta spune mult despre evoluţia istroromînei, care, chiar dacă avea în trecut, un fond principal lexical întrucîtva diferit de al limbii romîne, el nu putea fi totuşi prea diferit, mai ales că aproape toate cuvintele din actualul fond principal lexical al limbii romîne citate există în toate dialectele de pe teritoriul dacoromîn.

Fără a avea pretenţia de la cei care au cercetat această problemă înainte de discuţiile provocate de precizările aduse de I. V. Stalin despre fondul principal lexical, să dea cuvintelor din fondul principal lexical importanţa pe care o merită, nu ni se pare însă că nu întrecem măsura pretinzînd de la aceştia să nu le fi tratat la fel pe toate. În orice caz, după cum elementului latin i se acorda mare interes, ar fi putut fi privite mai atent şi

cuvintele de altă origine. De altminteri, în legătură cu metoda de valorificare a elementului latin din istroromînă, trebuie menţionată statistica făcuta de S. Puşcariu. El a numărat — pe baza unor criterii pe care nu ni le spune — cuvintele de origine latină din două texte culese de el însuşi şi a tras concluzia că procentul lor este de 82. Lăsînd la o parte faptul că numai pe baza a două bucăţi nu se pot trage concluzii convingătoare, căci statistica este prea limitată, credem că, oricît de mare ar fi procentul de elemente latine, acesta nu dovedeşte decît că istroromîna este un idiom de origine latină, ceea ce nu se pune la îndoială. Statistica elementelor latine care apar în texte ar fi trebuit să se facă altfel pentru a ne permite să conchidem că istroromîna este un dialect sau un grai al limbii romîne. Ar fi trebuit să ni se arate în ce proporţii sînt întrebuinţate cuvintele de origine latină care se găsesc şi în limba romînă.

A doua observaţie la care ne oprim priveşte structura gramaticală a istroromînei. Înşirînd faptele de limbă care dau istroromînei o structură specifică, S. Puşcariu scrie: « verbele se disting după « aspect » *muncâ* « mînca » e imperfectiv, *muncavẹi* « a mînca mereu » e iterativ, *poidi* « a consuma » e perfectiv...»[16]).

Apariţia unui fenomen atît de special ar fi trebuit să formeze obiectul unei analize mai adînci din care să se scoată aspectul real al actualei structuri gramaticale a istroromînei. Simpla lui aşezare printre alte fapte demonstrează ceea ce am afirmat de la început, şi anume neglijarea importanţei noului.

Avînd în vedere cele spuse pînă aici, ar fi necesar să precizăm pe de o parte caracterele specifice ale limbii romîne, aşa cum apar ele astăzi, iar pe de altă parte, să le comparăm cu structura gramaticală a istroromînei. Dar pentru a face această operaţie ar trebui să ştim mai întîi pe ce poziţie ne plasăm ca să stabilim aceste caractere specifice, căci dacă istroromîna şi celelalte idiomuri romanice din sudul Dunării sînt cuprinse în limba romînă, obţinem un rezultat, iar dacă nu le cuprindem, limba romînă nu mai poate fi numit decît idiomul romanic din nordul Dunării, adică dacoromîna. Nu putem întrebuinţa aici definiţia genetică dată limbii romîne de acad. Al. Rosetti[17]) pentrucă şi ea porneşte de la înglobarea aromînei, meglenoromînei şi istroromînei în romînă. În comparaţia care urmează considerăm limba romînă echivalentă cu dacoromîna, numită de altminteri limbă de unii

cercetători, pentru gradul ei de dezvoltare, fără a fi însă raportată la « dialectele sudice », cum am făcut în această discuţie.

Scopul analizei noastre nu este aşadar nici descrierea structurii şi nici o nouă definire a dacoromînei, ci compararea datelor cunoscute din dacoromînă cu ceea ce considerăm specific pentru istroromînă, pentru a vedea în cele din urmă ce efecte a avut izolarea istroromînei, ce caracter general are acest idiom şi, în sfîrşit, cum se prezintă în mod concret o limbă care dispare treptat.

Observaţii asupra fondului principal lexical al istroromînei

Importanţa fondului principal lexical pentru stabilirea esenţei specificului unei limbi nu mai are nevoie de demonstraţie. În lucrarea acad. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical*, se discută pe larg această chestiune [18]). Ne interesează în deosebi problema criteriilor de clasificare a cuvintelor în fondul principal, pentru că pe baza lor descriem şi analizăm fondul principal lexical al istroromînei.

Vocabularul istroromînei este sărac; fondul său principal este şi el sărac. După toate calculele, în el sînt cam patru sute de cuvinte, faţă de peste o mie patru sute din fondul principal lexical al dacoromînei, şi am introdus în fondul principal lexical istroromîn multe sinonime, neputîndu-ne da seama din texte care dintre ele este mai des întrebuinţat, în ce expresii frazeologice, idiotisme sau locuţiuni intră etc. Poate că procedeul falsifică într-o oarecare măsură realitatea, dar nu în sensul unei restrîngeri a numărului cuvintelor, aşa încît nu ni se poate reproşa că am privit istroromîna cu o idee preconcepută. De altminteri, acest fel de a vedea lucrurile corespunde de cele mai multe ori cu faptele, căci imposibilitatea de a despărţi sinonimele concordă cu realitatea, vorbitorii istroromînei fiind bilingvi. Cîteva exemple: deşi *me(v)* « (al), meu » se întrebuinţează mai rar decît *moi* « (al) meu » şi *moia* « (a) mea », l-am trecut totuşi printre cuvintele din fondul principal lexical, alături de *moi*, căci ni s-a părut încă suficient de puternic pentru a figura. Tot astfel am procedat şi cu *betăr* « bătrîn », deşi

istroromîna nu-l mai foloseşte decît ca adjectiv, substantivul corespunzător fiind *stari* şi *starăţ*. Am înregistrat apoi şi pe *bę* alături de *nepi* şi *popi*, cu înţeles asemănător, dar cu valoare de aspect. În schimb, dintre *deblę* « copac » şi *copăţ* « tufă », am preferat pe *deblę*, care apare mult mai des, *copăţ* fiind de altminteri şi suspect, căci I. Tercovici, citat de Puşcariu, îl glosează cu ital. « piccolo monte » şi chiar « monte »[19]). Evoluţia semantică pe care o presupune acest sens nu este însă controlabilă în interiorul istroromînei; dar chiar dacă nu s-ar găsi în această situaţie, *copăţ* are împotrivalui faptul că este foarte rar.

Mai greu a fost să decidem dacă dintre cele două sinonime pentru « carte » *lib(e)r* şi *cńigę* face parte vreunul din fondul principal lexical istroromîn, căci *cńigę* este atestat într-un singur text, avînd înţeles de « carte sfîntă », iar *lib(e)r* nu apare decît în cîteva texte. În cele din urmă, n-am înregistrat pe nici unul. Din seria *cuvinta, spure, ziţe* şi *ganęi*, am reţinut numai pe ultimele trei, atît pentru că cel dintîi, *cuvinta*, n-are nici bază, căci *cuvint* nu există, nici familie *(cuvintavęi* e pomenit o singură dată), cît şi pentrucă apare foarte rar.

Multe cuvinte sînt atestate numai în cîte unul din cele nouă sate istroromîne. Le-am socotit şi pe ele, ca şi cum s-ar găsi în vorbirea tuturor, deşi este mult arbitrar în acest procedeu. Volumul global al fondului principal lexical n-a crescut totuşi prea mult, ceea ce arată starea precară a idiomului, care se vede de altminteri şi din sărăcia familiilor de cuvinte. *Rod*, « neam », pe care l-am trecut în fondul principal, n-are decît patru derivate: vb. *rodi* « a naşte », *roditeľ* « părinţi » şi *rodvine* « rubedenie »; *cuhei* « a găti bucate », numai două: *cuhinę* « bucătărie » şi *cuhâr* « bucătar »; *coleˊ* « roată », unul singur, pe *colâr* « rotar ». Numai familia lui *gospę* « gazdă, doamnă », pe care l-am considerat cuvînt de bază, este ceva mai bogată. Ea are patru derivate: *gospodâr, gospodâritę, gospodin* şi *gospodarvęi*. Cu aceasta seamănă familia lui *mislę* « gînd », în interiorul căreia găsim pe *misli, nemisli, pomisli* şi *zmilsi*. După cum se poate observa din aceste cîteva familii de cuvinte, derivarea nu este istroromînă, ci slavă. Numai familia lui *fet* « făt » mai păstrează urmele de derivare activă cu *fętę, fętor, fętinę* şi *fętitę*, dar şi aici, afară de *fętinę*[20]), toate celelalte sînt derivate originare din perioada comunităţii cu dacoromîna.

Din cuvintele înşirate mai sus am înregistrat numai termenul de bază. Nu există în această privinţă nici o dificultate. Istroromîna

nu ridică problema transformării derivatelor în cuvinte de bază care să devină apoi reprezentante ale unei familii bogate sau în dezvoltare.

La aplicarea strictă a criteriilor potrivit cărora cuvintele istroromîne pot fi considerate în fondul principal există însă şi greutăţi. Cea mai importantă dintre ele constă în faptul că vechimea cuvintelor se află în contradicţie cu productivitatea lor. În timp ce cuvintele vechi îşi pierd derivatele şi chiar unele forme, ca *trebui*, de exemplu, care nu se mai întrebuinţează decît în formule şi numai la indicativ prezent, pers. a III-a, *trebe*, cuvintele noi ca *morẹi* «trebui» sînt active şi, chiar dacă nu au derivate, sînt utilizate în mod curent. Afară de aceasta, istroromîna a împrumutat serii de derivate, mai cu seamă verbe; *pisẹi* « a scrie », pătruns împreună cu *nepisẹi*, *popisẹi* şi *zepisẹi*; *scopẹi* « a săpa » cu *pricopẹi*, *rescopẹi*, *zecopẹi*, ş.a.m.d. Fenomenul este valabil pentru toate părţile vorbirii; *sirote*, « orfan, sărac », de exemplu, a adus cu el pe *siromâh*, *siromâski*, *siromâstve* ; adverbul *ćâ*, « de acolo », deşi nu are multe derivate, se întrebuinţează însă atît de des cu verbele de mişcare, încît prezenţa lui în fondul principal este asigurată, măcar că este mai nou decît *cole* « acolo ».

În aceste condiţii este necesar să dăm mai multă atenţie derivării şi frecvenţei decît vechimii, cu atît mai mult cu cît vechimea nu este un criteriu absolut pentru introducerea unui cuvînt în fondul principal lexical. După cum se ştie, arhaismele nu intră în fondul principal.

La dificultăţile obiective de mai sus se adaogă sentimentul de nesiguranţă provocat de subiectivismul cercetătorilor care au încălcat adesea metodele ştiinţifice, introducînd cuvinte dacoromîne în istroromînă, modificînd unele forme sau sugerîndu-le insistent celor de la care ar fi vrut să le audă. În listele de cuvinte culese de M. Bartoli, de exemplu, se găsesc termeni care nu apar nici în textele lui I. Popovici, nici în textele lui S. Puşcariu şi nici în glosarele lor. Astfel Bartoli a înregistrat pe *ţerusẹ* « cenuşă », pe *latrâ* « lătra », pe *mărecă* « mînecă », pe *pâma* « palmă », pe *semirâ* « semăna », pe *vẹra* « vară », necunoscute de ceilalţi doi. *Măreca* şi *pâma* nu sînt înregistrate nici de A. Byhan [21]), care, de altminteri, a adunat tot ce se putea aduna în materie de lexic istroromîn pînă la 1895. Pe *măreca* îl dă însă I. Popovici, cu sinonimul *rucâvo* croat [22]).

Este cu neputinţă să ştim aşadar dacă *pâma* este ori a fost cuvînt istroromîn. Am făcut însă şi unele ipoteze. Cînd cuvîntul

existent la Bartoli şi absent la ceilalţi a fost consemnat în toate comunele istroromîne, l-am luat drept bun, socotind că din cine ştie ce motive particulare n-a fost utilizat într-o povestire mai lungă.

Iată acum lista cuvintelor din fondul principal al istroromînei, întocmită în modul arătat mai sus [23]).

a	*art.* fem.	l	
a	*conj.* « dar »	s	
åb	*a.* « alb »	l	
ån	*s.* « ac »	l	
(a) caţå	*v.* « prinde »	l	
(a) cmo	*adv.* « acum »	l	
(a) fåre	*adv.* « afară »	l	
(a) flå	*v.* « afla »	l	
ali	*conj.* « sau »	s	
amendoi	*n.* « amîndoi »	l	
ån	*s.* « an »	l	
ånţ (a)	*adv.* « aici »	l	
apę	*s.* « apă »	l	
apoi	*adv.* « apoi »	l	
(a) prope	*adv.* « aproape »	l	
arå	*v.* « ara »	l	
aratå	*v.* « arăta »	l	
årde	*v.* « arde »	l	
(a) så	*adv,* « aşa »	l	
(a) såv	*a.* « asemenea »	l	
(a) scunde	*v.* « ascunde »	l	
(a) scutå	*v.* « asculta »	l	
(a) steptå	*v.* « aştepta »	l	
åsir	*s.* « asin »	l	
åt	*a.* « alt »	l	
aţę	*s.* « aţă »	l	
(a) ve	*v.* « avea »	l	
avzi	*v.* « auzi »	l	
(ă) mna	*v.* « umbla »	l	
(ă) ncl'ide	*v.* « închide »	l	
(ă)niurbå	*v.* « întîlni »	l	
(ă)nmesti	*v.* « îmbrăca »	l	
(ă)nmeţå	*v.* « învăţa »	l	
(ă)nrence	*adv.* « înainte »	l	
(ă)ns	*pron.* « însuşi »	l	
(ă)nsurå	*v.* « însura »	l	
(ă)ntrebå	*v.* « cere, întreba »	l	
(ă)ntru	*prèp.* « în, înainte »	l	
(ă)rde	*v.* « rîde »	l	
(ă)rpe	*s.* « piatră »	l	
băt	*s.* « ciocan, bîtă »	s	
băţve	*s.* « bute »	s	
bedast	*a.* « nebun »	s	
betăr	*a.* « bătrîn »	l	
bę	*v.* « bea »	l	
bire	*adv.* « bine »	l	
blåge	*s.* « vită »	s	
blåt(ă)n	*a.* .« murdar »	s	
bo	*s.* « bou »	l	
bocun	*s.* « bucată »	s	
bog	*s.* « dumnezeu »	s	
bol(ă)n	*s.* « bolnav »	s	
brec	*s.* « cîine »	s	
brig	*s.* « munte »	s	
brsę	*s.* « traistă »	i(v)	
bur	*a.* « bun »	l	
busni	*v.* « săruta »	s	
ca	*conj.* « ca »	l	
că	*s.* « cal »	l	
cåd	*a.* « cald »	l	
cadę	*v.* « cădea »	l	
cåle	*s.* « cale »	l	
cap	*s.* « cap »	l	
capl'e	*s.* « picătură »	s	
captå	*v.* « privi »	l	
cårle	*pron.* « care »	l	
cårne	*s.* « carne »	l	

casę *s.* casă l
căn(d) *adv.* « cînd » l
cărbur *s.* « cărbune » l
cântå *v.* « cînta » l
cât *pron.* « cît » l
cătra *prèp.* « la » l
clecni *v.* « îngenunchia » s
cl'emå *v.* « chema » l
cl'ept *s.* « piept » l
cl'uţ *s.* « cheie » s
codăr *particulă nehot.* s
codę *s.* « coadă » l
conoste *v.* « cunoaşte » l
corb *s.* « corb » l
cozę *s.* « piele » s
crål' *s.* « rege, împărat » s
crędе *v.* « crede » l
cu *prèp.* « cu » l
cuhęi *v.* « fierbe » s
cum *adv. conj.* « cum » l
cum *s.* « cumătru » s
cumpaniie *s.* « tovărăşie » l
cus *s.* « bucată » s
că *adv.* « acolo » s
caro *adv.* « foarte » s
ćucă *v.* « culca » l
dă *v.* « da » l
damaręţe *adv. s.* « dimineaţă » l
d(e) *prep. conj.* « de » l
deblę *s.* « copac » s
deset *n.* « zece » s
devet *n* « nouă » s
dint *n* « dinte » l
dob(ă)ndi *v.* « cîştiga » s
doboto *adv.* « aproape » s
docle *adv.* « cît timp » s
doi *n* « doi » l
doteţi *v.* « ajunge din urmă » s
doznęi *v.* « observa » s
drac *s.* « drac » l
drâg *a.* « drag » s
dulţe *a.* « dulce » l
dupe *prep.* « după » l
durę *v.* « durea » l
durmi *v.* « dormi » l
duţę *v.* « duce » l
dvoie *n.* « pereche » s
e *conj.* « şi » l
fali *v.* « lipsi » i (v)
fåţe *v.* « face » l
fermęi *v.* « opri » i
fet *s.* « băiat » l
fi *v.* « fi » l
fil' *s.* « fiu » l
fini *v.* « sfîrşi » i
fir *s.* « fîn » l
fl'er *s.* « fier » l
foc *s.* « foc » l
fome *s.* « foame » l
frâiar *s.* « logodnic » s
frâte *s.* « frate » l
frikę *s.* « frică » l
frunza *s.* « frunză » l
galirę *s.* « găină » s
ganęi *v.* « vorbi » s
glâvę *s.* «cap » l
gl'em *s.* « ghem » l
go *a.* « gol » s
gospę *s.* « gazdă » s
grâs *a.* « gras » l
grăv *s.* « grîu » l
grob *s.* « mormînt » s
grumb *a.* « urît » s
gut *s.* « gît » s
hip *s.* « clipă » s
hiti *v.* « aruncă » s
hvâlę *s.* « slavă » s
iapę *s.* « iapă » l
iarnę *s.* « iarnă » l
igręi *v.* « juca » s

inke *adv.* « încă »	l	măcni *v.* « mişca »	s
istu *pr.* « acesta »	l	măr *s.* « mînă »	l
iå *interj.* «da »	s	me(v) *pr.* « meu »	l
iadi *v.* « necăji »	s	mer *s.* « măr »	l
iardin *s.* « grădină »	s	merindę *s.* « prînz »	l
iå *pr.* « ea »	l	męre *v.* « merge »	l
ie *pr.* « el »	l	mesura *v.* « măsura »	l
iedini *n.* « unic »	s	mik *s.* « mic »	l
ieţmic *s.* « orz »	s	mir *s.* « pace »	s
iezdi *v.* « călări »	s	misle *s.* « gînd »	s
ii *v.* « merge »	l	mlåd *a.* « tînăr »	s
io *pr.* « eu »	l	moi *pr.* « meu »	s
iusto *adv.* « zău »	s	morę *s.* « moară »	l
iuve *adv.* « unde »	l	moręi *v.* « trebui »	s
jåjet *s.* «deget »	l	mort *a.* « mort »	l
ke *conj.* « că »	l	mrsav *a.* « slab »	s
kakov *pr.* « ce fel »	s	mul'iere *s.* « soţie »	l
la *prėp.* « la »	l	muncå *v.* « mînca »	l
lå *v.* « lua »	l	muri *v.* « muri »	l
lapte *s.* « lapte »	l	musåt *a.* « frumos »	l
laså *v.* « lăsa »	l	muskę *s.* « muscă »	l
lăhc *a.* « uşor »	s	muţcå *a.* « muşca »	l
l'epur *s.* « iepure »	l	muz *s.* « bărbat »	s
lemn *s.* « lemn »	l	na *interj.* « na »	l
l'erm *s.* « vierme »	l	na *prėp.* « la »	s
let *s.* « an »	s	năste *v.* « naşte »	l
limbę *s.* « limbă »	l	năzat *adv.* « iar »	s
linguręs. « lingură »	l	ne *adv.* « nu »	s
lisiţę *s.* « vulpe »	s	neca *adv.* « să nu »	s
liskę *s.* « alună »	s	nego *conj.* « decît »	s
lărę *s.* « lînă »	l	negru *a.* « negru »	l
loc *s.* « loc »	l	nepi *v.* « bea »	s
lumę *s.* « lume »	l	ni *conj.* « nu... nici »	s
lung *s.* « lung »	l	nis *a.* « nimic »	s
lup *s.* « lup »	l	noi *pr.* « noi »	l
lucrå *v.* « lucra »	l	nopte *s.* « noapte »	l
ma(i) *adv.* « mai »	l	nu *adv.* « nu »	l
ma *conj.* « dar	s	nuc *s.* « nuc »	l
måie *s.* « mamă »	s	obrni *v.* « întoarce »	s
mare *a.* « mare »	l	ocl'u *s.* « ochi »	l

ocnę *s.* « fereastră »	s	pravo *adv.* « adevărat »	s
oderi *v.* « jupui »	s	prănga *adv.* « pe lîngă »	l
odgovori *v.* « răspunde »	s	pre *prep.* « pe »	l
oie *s.* « oaie »	l	prende *adv.* « pe unde »	l
om *s.* « om »	l	priiatel' *s.* « prieten »	s
oprosti *v.* « ierta »	l	pripravi *v.* « pregăti »	v
orb *s.* « lipsit de ceva »	s	priste *prep.* « peste »	l
os(ă)n *n.* « opt »	s	prvi *n.* « întîi »	s
ostår *s.* « birtaş »	s	pul' *s.* « pasăre »	l
oves *s.* « ovăz »	s	pumăn *s.* « pumn »	l
pac *adv.* « apoi »	s	pure *v.* « pune »	l
pământăn *a.* « cuminte »	s	pureţ *s.* « purece »	l
påste *v.* « paşte »	l	putę *v.* « putea »	l
påt *s.* « pat »	l	ramăre *v.* « rămînea »	l
patru *n.* « patru »	l	råţę *s.* « raţă »	l
păre *s.* « pîine »	l	råţe *a.* « rece »	l
pemint *s.* « pămînt »	l	rescl'ide *v.* « deschide»	s
per *s.* « păr »	l	respol'a *v.* « despuia »	s
pinez *s.* « ban(i) »	s	ribę *s.* « peşte »	s
pira *prep.* « pînă »	s	robę *s.* « haină »	i
pişęi *v.* « scrie »	l	roişu *a.* « roşu »	l
piţor *s.* « picior »	l	rod *s.* « neam, familie »	s
plati *v.* « plăti »	s	rugå *v.* « ruga »	l
plănze *v.* « plînge »	l	ruşire *s.* « ruşine »	l
pl'erde *v.* « pierde »	l	sa *adv.* « atunci »	l
pl'ir *a.* « plin »	l	samo *adv.* « numai »	s
po *prep.* « după »	s	sănze *s.* « sînge »	l
po *s.* « jumătate »	s	sapte *n.* « şapte »	l
(po)biręi *a.* « culege »	s	sătu *a.* « sătul »	l
pocle *adv.* « după »	s	săr *a.* « sănătos »	l
podne *s.* « amiază »	s	sårpe *s.* « şarpe »	l
pogl'edi *v.* « privi »	s	scapå *v.* « tuli »	l
pogovori *v.* « vorbi »	s	scopęi *v.* « săpa »	s
poidi *v.* « mînca »	s	scoţi *v.* « sări »	s
poloviţe *s.* « jumătate »	s	sculå *v.* «scula »	l
popi *v.* « bea »	s	se *conj.* « dacă »	l
porc *s.* « porc »	l	sev *pr.* « său »	l
pored(ă)n *a* « rău »	s	şęra *adv.* « (a)seară »	l
posni *v.* « începe »	s	si *conj.* « şi »	l
potcovę *s.* « potcoavă »	s	siromåh *a.* « sărac »	s

socru *s.* « socru »	l	ur *n.* « un »	l
sor *s.* « soră »	l	urę *s.* « oră »	l
sore *s.* « soare »	l	urecl'e *s.* « ureche »	l
spelå *v.* « spăla »	l	uscå *v.* « usca »	l
spravi *v.* « pregăti »	s	use *s.* « uşă »	l
spure *v.* « spune »	l	uţide *v.* « omorî »	l
stå *v.* « sta »	l	våke *v.* « vacă »	l
stari *v.* « zdrobi »	s	val'e *adv.* « îndată »	s
stę *s.* « stęa »	l	vâvic *adv.* « mereu »	s
sti *v.* « şti »	l	već *adv.* « mai »	l
sto *n.* « sută »	s	vedę *v.* « vedea »	s
stresi *v.* « scutura »	s	vęra *s.* « vară »	l
stuf *a.* « plictisit »	s	veri *s.* «veni »	l
su *prep.* « sub »	l	vesel'e *s.* « veselie »	s
sviţę *s.* « lumînare »	s	veţer *s.* « seară »	s
tal'å *v.* « tăia »	l	viiu *v.* « viu »	l
taţå *v.* « tăcea »	l	vikęi *v.* « ţipa »	s
tu *pr.* « tu »	l	vinde *v.* « vinde »	l
te(v) *pr.* « tău »	l	vir *v.* « vin »	l
tezăc *a.* « greu »	s	viţę *s.* « viţel »	l
tot *a.* « tot »	l	voi *pr.* « voi »	l
tråze *v.* « căra »	l	voiskę *s.* « război »	s
treţe *v.* « trece »	l	vostru *pr.* « vostru »	l
trei *n.* « trei »	l	votę *adv.* « o dată »	s
trli *v.* « fugi »	s	vrę *v.* « vrea »	l
tuţi *v.* « bate »	s	vrh *s.* « vîrf »	s
ţåţe *s.* « tată »	s	(v)utå *v.* « uita »	l
ţe *pr.* « ce »	l	za *adv. prep. conj.* « de »	s
ţela *pr.* « acela »	l	zacon *s.* « cununie »	s
ţesår *s.* « împărat »	s	zaife *s.* « săpun »	s
ţesta *pr.* « acesta »	l	zålic *adv.* « puţin »	s
ţere *v.* « căuta »	l	zålost *s.* « jale »	s
ţerusę *s.* « cenuşă »	l	zåsto *conj.* « fiindcă »	s
ţinţ *n.* « cinci »	l	zdigni *v.* « ridica »	s
ţire *pr.* « cine »	l	zi *s.* « zi »	l
ţirę *v.* « ţine »	l	ziţe *v.* « zice »	l
ţirę *s.* « cină »	l	zivi *v.* « trăi»	s
ţudę *adv.* « mult »	s	zrasti *v.* « creşte »	s
umer *s.* « umăr »	l	zucå *v.* « juca »	l
un *pr.* « unul »	l	zvon *s.* « sunet »	s

Din punctul de vedere al originii, fondul principal lexical al istroromînei se caracterizează prin numărul mare de cuvinte latineşti. Dar în acelaşi timp, peste 30—35% termeni sînt de origine croată şi slovenă. Cele cîteva cuvinte italieneşti, împrumutate din dialectul veneţian nu schimbă mai nimic. Influenţa croată şi slovenă are importanţă nu numai fiindcă formează o mare parte din fondul principal căci procentul de elemente latineşti este destul de ridicat ca să n-avem nici un fel de îndoieli asupra caracterului romanic al istroromînei, ci şi pentrucă a avut un efect interesant asupra structurii fondului principal lexical istroromîn. Suprapunîndu-se peste elementele slave moştenite de istroromînă din vremea comunităţii ei cu dacoromîna, cuvintele de origine slovenă şi croată au atras cuvintele vechi slave în seria lor sau le-au înlocuit.

Din vechiul fond slav al idiomului n-a mai rămas aproape nimic. S. Puşcariu încearcă să salveze vreo douăzeci de cuvinte care ar putea fi considerate vechi slave. Dar, în concluzie, el însuşi scrie că ele «fac, după toată probabilitatea, parte din stocul de cuvinte slave împrumutate de romîni în epoca străromînă, deşi nu avem nici o dovadă prin care să putem proba că ele nu sînt împrumutate din croăţeşte în vremuri mai recente. A căuta cu tot dinadinsul să distingi astfel de cuvinte slave la istroromîni este o muncă zadarnică, mai ales cît timp nu cunoaştem îndeajuns dialectele slave locale»[24].

La concluzii asemănătoare, dar mai puţin sceptice, ajunsese şi I. Popovici [25]). El considera că elementele slave se prezintă în două straturi: primul alcătuit din elemente vechi bulgare, din care ar fi rămas *ăn* din cuvinte ca *dobăndi* şi al doilea, serbo-croat, mai nou şi mai puternic. După toate probabilităţile, I. Popovici are dreptate. Totuşi problema nu este încă rezolvată satisfăcător. Cît priveşte fondul principal, lucrurile stau mai simplu din cauză că numărul covîrşitor al elementelor sîrbeşti, croate şi slovene faţă de cele vechi slave este mai mult decît evident.

Tot în legătură cu structura etimologică a fondului principal istroromîn se impune şi constatarea că lipsesc din el cuvinte vechi greceşti, ungureşti, turceşti, neogreceşti, cuvinte internaţionale care există în dacoromînă. Prin urmare, el are altă structură faţă de fondul principal al dacoromînei. Deosebirile sînt suficient de mari, pentru a nu se putea vorbi de fondul lexical al istroromînei ca de o variantă a fondului principal al dacoromînei. Într-adevăr, deşi teoria spune că dialectele au fond principal şi structură gramaticală

proprie, deosebirile dintre fondul principal lexical al limbii şi fondul principal al dialectelor ei nu sînt profunde. Faptul că în fondul principal istroromîn există numeroase elemente latineşti asemănătoare şi chiar comune cu cele din dacoromînă, nu este suficient, pentru a caracteriza istroromîna ca dialect, căci absenţa celorlalte elemente arată că direcţia ei de evoluţie este de multă vreme diferită de a dacoromînei. Dacă din istroromînă ar lipsi doar elementul grec, nou sau vechi, doar elementul maghiar, doar cel turcesc, în fine dacă aspectul elementului slav n-ar fi acela pe care l-am văzut mai înainte, s-ar mai putea susţine că fondul principal istroromîn este similar cu cel dacoromîn, dar aşa, cînd lipsesc toate, se schimbă chestiunea.

Deşi argumentul structurii etimologice a fondului principal lexical al istroromînei nu poate fi înlăturat uşor şi astfel unul din punctele esenţiale din demonstraţia de faţă a fost cîştigat, totuşi, cu riscul de a insista, trebuie să ne oprim şi la alte fapte de natură lexicală care întăresc cele spuse pînă aici.

Căutînd să refacă vechiul fond latinesc al istroromînei S. Puşcariu dă [26]) un număr de 128 de cuvinte latineşti existente în dacoromînă şi dispărute în istroromînă. Indiferent dacă toate vor fi fost odinioară în lexicul istroromîn, pierderea celor mai multe nu trebuie neglijată, căci ea dovedeşte că izolarea a modificat structura originară a lexicului istroromîn. Cele 128 de cuvinte nu sînt în dacoromînă la periferia vocabularului, ci în centrul său, în fondul principal. De aceea, dispariţia lor din istroromînă este cu atît mai interesantă. Între ele găsim: *alerga* înlocuit cu *trli*, *amar* cu *zuco*, *argint* cu *srebro*, *aur* cu *zlato*, *cîmp* cu *pol'e*, *campaṅe*, *car* cu *voz*, *carte* cu *cńigę cot* cu *lâcăt*, *crud* cu *presno*, *culege* cu *poberi*, *dor* cu *zâlost*, *floare* cu *roźe*, *foarfeci* cu *scâre*, *fum* cu *dim*, *lat* cu *spag. marţi* cu *utorăc*, *minciună* cu *lăz*, *nor* cu *oblac*, *peşte* cu *ribę*, *răspunde* cu *odgovorẹi*, *roată* cu *colę*, *scrie* cu *pisẹi*, *veşmînt* cu *robę*, ş.a.m.d.

Efectele omonimiei, ale polisemantismului şi mai cu seamă ale sinonimiei, căci în cazul de faţă avem a face în primul rînd cu urmările bilingvismului care echivalează termenii vechi cu cei noi, concordă cu structura etimologică a fondului principal al istroromînei, demonstrînd încă odată că mişcarea lexicului istroromîn este profund deosebită de mişcarea lexicului dacoromîn.

Observaţii asupra structurii gramaticale a istroromînei

De la bun început se poate spune că structura gramaticală a istroromînei este romanică şi seamănă în general cu structura gramaticală a dacoromînei. În amănunte însă, istroromîna prezintă nenumărate aspecte proprii. Urmează a vedea dacă ele sînt suficient de importante pentru a ne da dreptul să vorbim de o structură gramaticală proprie numai istroromînei.

Luăm în discuţie întîi formarea cuvintelor care reprezintă puntea de legătură între fondul principal lexical şi structura gramaticală. Cele cîteva observaţii puse în studiul de faţă înaintea listei de cuvinte din fondul principal au arătat că istroromîna a pierdut în această privinţă multe din posibilităţile ei vechi de formare a cuvintelor. Puţinele prefixe productive semnalate de S. Puşcariu [27]: *ne-*, *res-*, *rez-*, (echivalentul dacoromînului *des-*, *dez-*); *ze-* şi *za-*, corespunzînd ar. *în-* şi istror. *ăn-*, sînt luate din dialectele slave. Ele formează derivate şi din cuvinte latineşti, de ex.: *réscl'ide* «deschide», *respol'å* «despuia», *zecl'ide* «închide», *zadurmi* «a adormi» etc. S. Puşcariu afirmă că şi prefixul *o-*, *ob-* ar fi productiv, dar în textele lui I. Popovici *o-*, *ob-*, se întîlneşte rar unit cu elemente latine, ceea ce pune la îndoială productivitatea lui.

Sufixele productive sînt ceva mai numeroase. Le-a enumerat I. Popovici şi S. Puşcariu [28]. I. Popovici dădea numai zece :*-ăć* din slovenă: *popăć*,*-ać* şi-*aţ* din croată: *covać*,*-ân* din v. slavă: *jupân*, *şcolân*,*-âr* din latină: *malinâr*, *ostâr*, cu forma de feminin-*ie âre* (rar): *malinâre*,*-ie* pe care el îl consideră reprezentantul lat.*-ia* sau al slav.*-ija : ştorie*,*-ić*, din croatul corespunzător: *scandić*,

-işte din slav *-iste* şi *-iţa* din slavul corespunzător. Ele sînt mai ales substantivale. Sufixe adjectivale nu există. Singurul care ar putea fi luat în consideraţie este *-şki* din *rumuneški*, dar forma e fantezistă[29]).

Compunerea este de asemenea slabă. Se pot cita numai cîteva cazuri, cele cu *-coder*: *cătcoder* « cîtva », *iuve-coder* « undeva », *ţe-coder* « ceva » etc. şi cîteva pronume ca *ţesta-istu*, *ţela-ât*, *muscârle* etc.

Această rapidă trecere în revistă a mijloacelor de formare a cuvintelor ar mai putea fi completată cu unele indicaţii asupra felului cum se nasc cuvinte prin schimbarea funcţiei gramaticale. Astfel *muncât* însemnează « mîncare », *zucât* « joc », dar numărul formaţiilor de tipul acesta este cu totul redus.

Pierderea procedeelor originare de formare a cuvintelor se explică uşor. De vreme ce istroromînii împrumutau din slovenă sau croată familii întregi de cuvinte, datorită bilingvismului lor, era normal ca mijloacele vechi să cedeze în faţa celor noi, care au fost adoptate parţial şi treptat. Pentru ceea ce ne interesează aici, faptul merită mai multă atenţie, căci deplasarea centrului de greutate de la procedeele comune cu dacoromîna la cele noi, împrumutate, a dat istroromînei şi din acest punct de vedere o înfăţişare nouă.

Din structura gramaticală propriu zisă a istroromînei reţinem numai faptele semnificative. Astfel, la pluralul substantivelor, se observă tendinţa de a simplifica pînă la eliminare alternanţele consonantice şi vocalice. Cele dintîi sînt mai rezistente. Totuşi pluralul lui *pinez* este tot *pinez* al lui *feţor*, adesea *feţor*, etc. S. Puşcariu, care a auzit pe istroromîni vorbind, afirmă că labialele, palatalele, *ń*, *s*, *ş*, *(us* pentru *uşi !)*, *z*, *ź* şi *r* rămîn nealterate la plural, aşa « încît singularul şi pluralul nearticulat au aceeaşi formă la toate aceste substantive aparţinătoare declinării II[30]) ». În aceste condiţii, trebuie să admitem că opoziţia dintre consoana dură şi consoana înmuiată, deci opoziţia dintre singular şi plural se reduce în mod evident în istroromînă. De eventualele erori de notare putem să nu ţinem seama. După toate probabilităţile, ele sînt şi puţin numeroase.

Fenomenul nu este încă generalizat; după grupele consonantice, *i* reapare regulat, de exemplu: *ocl'u — ocl'i bâţve — bâţvi* etc. dar aici el serveşte de sprijin consoanelor precedente.

Alternanţele vocalice sînt însă ca şi inexistente. Dacă în legătură cu *a*/*ă* de la feminine s-ar mai putea discuta, deşi materialul

pe care se întemeiază S. Puşcariu cînd afirmă că nu se poate şti clar dacă *a* din rădăcină se schimbă în *ă* la femininele cu pluralul în *-i*, nu este de loc sigur, celelalte alternanţe nu se întîlnesc niciodată. Şi nu numai la substantive, dar nici la celelalte părţi ale vorbirii.

Una din caracteristicele fundamentale ale dacoromînei — opoziţia netă între singular şi pluralul numelui — nu mai există aşadar în istroromînă. De aici decurge pentru aceasta din urmă o tendinţă nouă: păstrarea neschimbată a formei substantivului şi deci slăbirea flexiunii. La feminine cazul oblic nu mai are formă diferită de cazul direct, afară de femininele terminate în *ę* cu genitiv — dativul în *e*, aşa încît substantivul istroromîn se declină aproape la fel ca substantivele din limbile romanice occidentale. Cît priveşte femininele, I. Popovici (*Dialectele romîne din Istria*, p. 68) nici nu aminteşte de opoziţia *ę/e* dintre cazul direct şi cazul oblic. Dar chiar dacă diferenţa dintre *ę* şi *e* la feminine ar fi reală, ea nu mai are aceeaşi calitate ca diferenţa dintre *a* şi *e* din dacoromînă, căci dr. *fată/fete*, de exemplu, este mult mai deosebit de istror. *fętę/fęte*. Flexiunea numelui n-a dispărut însă cu totul din pricina vocativului care primeşte desinenţe slave, identice cu cele din dacoromînă: *e* la masculine şi *o* la feminine, dar din ce în ce mai rar, căci, de nenumărate ori, vocativul are aceeaşi formă cu nominativul, fie la masculine, fie feminine, deşi la acestea din urmă mai puţin frecvent. Flexiunea substantivului n-a fost prea puternic influenţată de dialectele slave, totuşi uneori apar construcţii în care cuvintele slave îşi păstrează desinenţele originare ca în *na moiu dusu, za soldata, za botru*, atrăgînd şi cuvintele istroromîne, de exemplu: *za merindu, za ţiru* [31]).

Alt fapt important privind numele este articolul, în special la genitiv-dativ, unde articolul s-a fixat la forma proclitică *lu* pentru masculine şi feminine atît la singular cît şi la plural. Avem astfel: *lu socru* şi *lu socri*; *lu* se întrebuinţează mai ales înaintea masculinelor care au deja articol enclitic: *lu calu, lu iardineru, lu fratele*, etc.

Forma sa este întotdeauna *lu*, deşi pronumele personal apare ca *lui*, ceea ce arată că *-i* de la articol n-a putut să se piardă prin jocul foneticii sintactice.

La origine, *lu* se aşeza probabil numai înaintea substantivului deja articulat enclitic, căci la nominativ-acuzativ, articolul este întotdeauna enclitic; de exemplu: *io ve rog daieţ voi miie fęta* [32])

(vă rog să-mi daţi mie fata), *craľu ţaţe veri către sire* (împăratul porunceşte să vină la el); *ţeta* şi *craľu* sînt articulate. Adesea, şi în primul rînd datorită insuficientei adaptări morfologice a cuvintelor de origine sîrbă sau croată, *lu* precede însă şi substantive nearticulate, de ex.: *ţâţe* « tată » şi *mâgo* « vrăjitor » nu se articulează la cazul drept datorită structurii lor: *ţâţe fâcut-a veri covâţu* şi *zăfere-cât-âu mâgo* (tatăl a poruncit să vină fierarul şi au legat pe vrăjitor). De notat că substantivul *covaţ* « fierar » este articulat, iar *ţâţe* şi *mâgo*, nu. Alt exemplu: *frita* « jumări de ouă » n-are decît această formă cu înfăţişare de substantiv articulat, de aici: *ć-or ţâţe frita, poşnit-a răzbi un ov* (ca să facă jumări a spart un ou); *bora*, numele unui vînt, devenit apelativ, este în aceeaşi situaţie cu *frita*.

Cuvinte ca *mâgo*, *frita*, *bora* şi altele nu pot primi articol enclitic, fiindcă nu sînt adaptate morfologic, dar pot să aibă articol proclitic la genitiv-dativ, pentru că nu li se schimbă structura; *lu mâgo*, *lu bora* se întîlnesc des în texte. Se pare deci că generalizarea articolului proclitic s-a produs ca rezultat al influenţei puternice sîrbo-croate şi al slăbirii capacităţii de adaptare a cuvintelor de către istroromînă s-a întins şi asupra substantivelor istroromîne vechi, de exemplu în *omu spure lu mulęre*, ar fi trebuit *lu mul'ęrę*, cu *ę* final care reprezintă unirea articolului cu vocala din temă. Generalizarea proclizei este aşadar un fapt specific în istroromînă. Pe de altă parte, unele forme ale articolului nu se întrebuinţează. Articolul adjectival nu apare aproape niciodată la formarea superlativului relativ. În locul lui se întîlneşte adesea pronumele demonstrativ *ţesta*.

Istroromîna a ajuns prin reducerea diferenţei dintre singular şi plural, dintre cazul direct şi cazul oblic al femininelor la o situaţie deosebită de a dacoromînei, manifestînd în evoluţia ei tendinţe proprii. Pe cînd dacoromîna nu numai că a păstrat, dar a şi întărit deosebirea dintre singular şi plural şi n-a eliminat opoziţia dintre cazul oblic şi cazul direct decît la masculine (respectiv neutre), istroromîna şi-a redus flexiunea nominală, apropiindu-se din acest punct de vedere de grupul occidental al limbilor romanice. Ce-i drept, este o diferenţă între pierderea morfologică a pluralului şi desfiinţarea deosebirilor dintre cazul oblic şi cazul direct, căci nu la toate substantivele a fost desfiinţat pluralul morfologic, totuşi aceasta este linia evolutivă a idiomului, demonstrată prin eliminarea opoziţiei dintre nominativ şi genitiv-dativ la feminine.

În timp ce substantivul şi articolul şi-au simplificat flexiunea, adjectivul şi-a complicat-o, prin desinenţa de neutru care a refăcut clasa adjectivelor, cu trei terminaţii, după model slav. Procesul a început cu împrumuturile, dar s-a extins şi la cuvinte din vechiul fond. Alături de *brizăn, briznę, brizno*, « întristat », de *duzn, duznę, duzno* « dator », de *mlad, mladę, mlado* de origine slavă, forma de neutru cu desinenţa *o* a apărut şi la *at, atę, ato*, « alt », la *bur, burę, buro*, « bun », la *gras, grasę, graso* « gras » la *grav, grę, grelo* « greu », *gros, grosę, groso* « gros », la *plir, plirę, pliro*, « plin », toate din fondul latin. Procedeul a fost extins şi la adjectivele luate din italiană, ca *finit, finitę, finito* « sfîrşit » sau ca *scur, scurę, scuro*, întunecat ». Rareori, apar şi adjective în *i*, corespunzînd adjectivelor « hotărîte » croate: *sveti* (Petru) « sfîntul » ..., *saki* (articulat *sakile* « dragi » [33]).

Gradele de comparaţie a adjectivului se formează ca în dacoromînă, dar şi cu adverbe împrumutate. Superlativul absolut, de exemplu, se construieşte cu *ćaco* şi *ćaro* şi, cu toate că acest fapt nu schimbă caracterul analitic al construcţiei, consecinţa este crearea unui superlativ diferit de cel din dacoromînă, iar superlativul relativ: *inke mai mund* arată prin însăşi structura lui că este nou.

Sistemul numărării s-a complicat şi el, istroromîna are, de fapt, două serii de numerale: de la *unu* la *şaptè* elemente latine, *opt* şi *nouă*, slave *(osăn* şi *devet), zece*, latin *(zaţe)* şi slav *(dèsèt)*, iar de la *unsprèzece* în sus numai numerale slave cu două-trei excepţii discutabile.

La pronume sînt puţine lucruri de observat. Reflexivul *se(v)* are şi sensul de *lor*: *i'ale fost nenavidne pre se sor* « ele au fost invidioase pe sora lor » [34]).

Sistemul verbal este mult deosebit de cel din dacoromînă. Istroromîna are aspect, şi, nu numai în cazul verbelor împrumutate, ceea ce ar reprezenta doar începutul procesului ci şi la verbele vechi de origine latină care se unesc în perechi. Iată cîteva exemple:

Imperfectiv (neiterativ)	*iterativ*
(ă)mnå « umbla »	— (ă)mnavęi
(ă)nmesti « îmbrăca »	— (ă)nmestivęi
(ă)nmeţå « învăţa »	— (ă)nmeţavęi
(ă)nsurå « însura, mărita »	— (ă)nsuravęi
(ă)ntrebå « întreba, care »	— (ă)ntrebavęi

cântă « cînta »	—	cantavẹi
cuvintă « vorbi »	—	cuvintavẹi
dă « da »	—	davẹi
durmi « dormi »	—	durmivẹi
fură « fura »	—	furavẹi
lucră « lucra »	—	lucravẹi
spelă « spăla »	—	spelavẹi etc.

Au fost adoptate şi cîteva prefixe pentru aspect şi s-au ivit astfel perechi de verbe ca *durmi — zedurmi, scapă — poscapă, ţiră-poţiră*, toate de origine latină. Cînd luăm în consideraţie perechile mixte cu un verb de origine latină şi unul de origine slavă (slovenă sau croată) ca: *be — nepi — popi, muncă — poidi, maţir-smil'i* şi, uneori, *fi—bivẹi*, numărul cuplurilor aspectuale creşte. Se înţelege de la sine că perechile de verbe slave (croate şi slovene), care redau aspectul, împrumutate de istroromînă, se întîlnesc mult mai des decît cele citate pînă acum. Toate cazurile enumărate dovedesc existenţa aspectului ca o nouă categorie gramaticală în sistemul verbului istroromîn. Dar o asemenea noutate nu putea să rămînă fără urmări. Cel dintîi şi cel mai important efect a fost pierderea unor timpuri din sfera trecutului. Istroromîna nu mai are perfect simplu şi nici mai mult ca perfect. Aceste timpuri n-au dispărut însă în acelaşi fel ca în unele graiuri din dacoromînă, ci au fost eliminate de apariţia treptată a aspectului. Sînt în această privinţă mai multe dovezi. Dacă admitem că istroromîna a păstrat mai bine decît dacoromîna unele caractere arhaice — ceea ce nu poate fi contestat — pierderea perfectului simplu şi a mai mult ca perfectului rămîne inexplicabilă. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, dacă cele două timpuri trecute trebuiau să dispară în mod normal, pentru că istroromîna a evoluat la fel ca dacoromîna — ceea ce nu se poate admite decît ca ipoteză de lucru — nu se înţelege de ce nu există în istroromînă nici o urmă de perfect simplu sau de mai mult ca perfect. Numai G. Weigand, văzînd greşit raporturile temporale şi vrînd să descopere în istroromînă fapte similare cu cele din dacoromînă, a putut fi înşelat de perfectele verbelor iterative ca *n-a facavẹit, viravẹit-am, durmivẹit-am*, pe care le-a socotit mai mult ca perfecte [35]).

Prin urmare, dispariţia celor două timpuri trecute nu se explică prin evoluţia similară a istroromînei cu dacoromîna, ci prin condiţiile diferite de dezvoltare a acestui idiom.

În acelaşi sens trebuie interpretată şi situaţia imperfectului, un timp care, după afirmaţia lui S. Puşcariu, « pare a fi... în stingere şi, după mărturisirea lui Belulovici, de la multe verbe el nu se întrebuinţează de loc... [36]). Înaintea lui S. Puşcariu, I. Popovici, referindu-se la timpurile şi modurile verbului istroromîn, scrisese între altele, că « timpurile s-au redus la prezent, perfect şi futur, mai rar se foloseşte imperfectul şi futurul exact » [37]). În sfîrşit, un ultim fapt care arată că slăbiciunea imperfectului este veche: istroromîna a format un imperfect analogic, propriu numai ei, de la verbul auxiliar *fi*, *fiieiam*, *fiieiai*, ş.a.m.d. După cum se vede, punctul de plecare a fost tema perfectului, nu a prezentului, ca în dacoromînă, care continuă un lat. **esam* (*eram*, *eras* etc.). De remarcat că imperfectul originar era neregulat, ceea ce ar fi trebuit să-l împiedice să dispară.

Reducerea numărului de timpuri trecute, slăbiciunea imperfectului şi imperfectul *fiieiam* de la *fi* sînt legate între ele. Judecîndu-le în această dependenţă, sîntem nevoiţi să admitem că modificările citate n-au început întîmplător, şi că introducerea şi dezvoltarea aspectului sînt cauze în acest proces. Infinitivul se înlănţuie şi el cu această serie de fenomene lingvistice. El a fost extins şi a început să exprime relaţii pe care infinitivul dacoromîn nu le poate indica, fiind folosit acolo unde dacoromîna se serveşte de participiu, supin sau chiar de imperativ [38]).

Pentru a încheia caracterizarea structurii gramaticale a istroromînei în ansamblu, se cuvine să ne ocupăm de poziţia cuvintelor în frază. Partea aceasta a studiului este mai greu de întocmit din cauză că lipsesc lucrările de amănunt.

Oprindu-se numai la suprafaţa lucrurilor, Al. Philippide scria despre topica istroromînă: « Ce fel de poziţie a cuvintelor e aceasta? Croată? Eu nu pot să hotărăsc. Puşcariu, Studii istroromîne, II, 266 spune că ar fi « după model slav » [38]). În orice caz, Al. Philippide a început capitolul din care am citat cu două afirmaţii hotărîte: « Poziţia cuvintelor e alta decît în celelalte dialecte. Ea nu-i romînească ». Prin celelalte dialecte el înţelege macedoromîna, meglenoromîna şi dacoromîna, prin « nu-i romînească » faptul că istroromîna nu seamănă cu nici unul din cele trei idiomuri, considerate de el dialecte. Dat fiind că în genere topica este mai mobilă decît morfologia, supoziţia că ea este profund influenţată de croată şi slovenă nu se poate înlătura.

Să vedem acum dacă faptele constatate sînt suficiente pentru a decide ce este istroromîna. Pe Al. Philippide care discută şi el o problemă asemănătoare cînd încheie capitolul de analiză a «dialectelor» romîneşti, îl îngrijora constatarea că fondul de cuvinte moştenit de limbile romanice din limba latină s-a diferenţiat din punct de vedere fonetic atît de mult încît « cuvintele acelea, măcar că aceleaşi, au devenit incomprehensibile de la o limbă romanică la alta » şi, după ce atrage atenţia asupra asemănării fonetice din dialectele limbii romîne », el întreabă: « Care sînt limbi deosebite? Limbile romanice, la care s(e)amănă formele şi cuvintele, dar se deosebesc sunetele? Ori dialectele romîneşti, la care s(e)amănă sunetele, dar se deosebesc formele şi cuvintele? »[40]. Întrebarea merită să fie pusă, iar termenii în care a fost formulată nu se pot neglija.

Din păcate, Al. Philippide deplasează discuţia de pe terenul interesant pe care el însuşi o adusese pe terenul comparaţiilor şi al unor reflecţii psihologice, de care nu era nevoie, căci lucrurile se pot lămuri şi altfel. Nimeni nu contestă astăzi că deosebirile de structură dintre două idiomuri trebuie luate în consideraţie cu cea mai mare atenţie. Dar este mai greu să se recunoască de pildă că trei, patru sau cinci diferenţe prezente într-un idiom şi absente din altul sînt de ajuns pentru ca, pe baza lor, să se decidă că acele idiomuri sînt limbi. Interesează însă calitatea diferenţelor iar calitate, în cazul de faţă însemnează în primul rînd locul lor în direcţia generală a evoluţiei idiomului. Acesta este factorul hotărîtor. Cînd a început bilingvismul istroromînei cu croata şi slovena, nu se putea bănui care va fi evoluţia istroromînei. Dacă prin cine ştie ce împrejurări, istroromîna ar fi păstrat legătura cu dacoromîna, fondul ei principal ar fi avut altă înfăţişare, numele, verbul şi sintaxa s-ar fi constituit în sisteme similare, dacă nu identice cu cele din dacoromînă. Incontestabil că deosebirile dintre cele două idiomuri ar fi devenit din ce în ce mai mici. În situaţia istorică a istroromînei, ele au devenit însă din ce în ce mai mari. S-a redus şi se reduce opoziţia dintre singular şi plural, dintre cazul direct şi cazul oblic a apărut la adjective o desinenţă nouă pentru neutre, s-a generalizat articolul proclitic de genetiv-dativ, s-a dezvoltat aspectul, devenind categorie gramaticală şi reducînd timpurile trecutului, infinitivul a luat o mare extindere, topica s-a transformat profund. Istroromîna şi-a constituit şi îşi constituie o structură gramaticală întemeiată pe legile ei de dezvoltare care îi dau o

înfăţişare specifică. Adăugînd la aceste caracteristice proprii fondul principal lexical, şi el diferit în mod esenţial de fondul principal al dacoromînei, concluzia nu poate fi decît una singură: istroromîna este o limbă romanică ieşită probabil din dacoromînă în momentul izolării ei de aceasta din urmă. De atunci încoace, diferenţele faţă de dacoromînă s-au adîncit şi se adîncesc şi, cu toată evoluţia ei descendentă, cu tot mersul ei rapid spre dispariţie, ea rămîne în locul în care se mai vorbeşte un exemplu interesant pentru evoluţia latinei balcanice.

Istroromîna este o limbă mixtă ?

Dacă, pentru a putea spune că un idiom este mixt, ar ajunge doar prezenţa în acel idiom a unui număr de forme mixte, n-ar mai încăpea îndoială că multe limbi s-ar afla în această situaţie. Dar nici cantitatea de forme mixte, (în care cuvîntul este de o origine, iar desinenţa de alta,) nici chiar frecvenţa lor nu sînt argumente suficient de convingătoare, fiincă atît cantitatea cît şi frecvenţa sînt precedate de un fapt mult mai important: înainte ca formele mixte să fie numeroase şi frecvente, în limbă pătrund forme cu structură gramaticală străină, iar pentru ca desinenţele acestora din urmă să poată fi ataşate la cuvintele indigene, este nevoie să se facă analiza structurii lor gramaticale, ceea ce presupune cunoaşterea sistemului lingvistic din care ele au fost împrumutate. De aceea, formele mixte nu pot fi decît rezultatul încrucişării a două sisteme. Procesul se înfăţişează grafic în felul următor:

s-cr mlado	mlad + o	
istr. bur	bur + zero	bur + o

Adjectivul istroromîn *bur* este raportat din punctul de vedere al structurii sale la *mlado* sau la alt adjectiv asemănător din sîrbocroată şi, pe baza constatării că masculinul şi femininul concordă în elementele lor (rădăcină şi desinenţă), neutrul este atras şi, analizat în consecinţă, ajunge la forma *bur — o*. În acest proces concret intervine şi tendinţa păstrării ideii de neutru, moştenită de istroromînă din perioada ei de comunitate cu dacoromîna.

După cum se vede, formele mixte trebuie considerate nu atît ca rezultate cît mai ales ca elemente care ilustrează anumite procese lingvistice. Existenţa sau inexistenţa acestor forme nu reprezintă un factor care ar putea singur să ne facă să hotărîm cînd este sau nu este mixtă o limbă. În perioada bilingvismului slavo-romîn, sistemul gramatical al limbilor slave meridionale a exercitat asupra limbii romîne o influenţă puternică. În această vreme, formele mixte erau desigur mai numeroase decît astăzi. După aceea, cînd cele două sisteme lingvistice s-au izolat, n-au mai apărut forme mixte, iar cele vechi, rămînînd fără sprijin, au devenit pasive, în sensul că numărul lor n-a mai crescut. Vocativul, este o asemenea formă mixtă la unele substantive feminine.

Desinenţa *o* din *soro* ! de exemplu, a rămas însă în cele din urmă într-o situaţie particulară, căci nu s-a extins la toate femininele, pentru că s-a stins procesul care i-a dat naştere.

Aşadar, după părerea noastră, problema limbilor mixte este problemă de sistem gramatical văzut în mişcare, şi nu de prezenţa sau absenţa unui număr de forme mixte, care îşi pierd importanţa de îndată ce nu mai au legătura cu limba care le sprijinea. De aici rezultă că formele mixte apar numai datorită bilingvismului mai mult sau mai puţin dezvoltat şi că numai prezenţa activă a acestor forme ne permite să caracterizăm o limbă ca mixtă. În fond, condiţiile de mai sus se reduc la una singură: bilingvismul activ. Dar, pentru ca bilingvismul să ducă la creşterea numărului de forme mixte, trebuie să existe diferenţe importante între sistemele lingvistice care se încrucişează, căci una este cînd formele mixte apar din întîlnirea a două limbi strîns înrudite şi altfel stau lucrurile cînd sistemele lingvistice în prezenţă sînt înrudite numai de departe. Formele mixte din graiurile de tranziţie, de exemplu n-au aceeaşi valoare ca cele care ies din încrucişarea a două sisteme bine diferenţiate. Cît priveşte caracterul general al formelor mixte, fie că aparţin la sistemul numelui, fie al verbului, se impune constatarea că orice formă de acest fel nu se naşte decît dintr-o necesitate. În speţă, întorcîndu-ne la exemplul adjectivului istro-romîn, forme ca *buro*, *grâso*, *grevo* etc. nu se pot explica în afara tendinţei istroromînei de a păstra neutrul. A fost deci uşor ca acest gen să îmbrace o formă adecvată pe care istro-romîna a împrumutat-o din sîrbo- croată, la un anumit nivel al influenţei acestei limbi. Exemplul adjectivului ca şi cel al verbului, ca şi cel al topicei arată că formele mixte trebuie inter-

pretate în funcţie de caracterul sistemelor particulare ale structurii limbilor care se încrucişează. Din acest punct de vedere unele părţi ale sistemului general al unei limbi sînt mai puternice, altele mai slabe. În limba romînă, de exemplu, sistemul numelui trebuie considerat un punct solid al structurii gramaticale, dar nu fiindcă a continuat fără modificări pe cel latinesc, ci — s-ar putea spune — tocmai fiindcă l-a transformat, dar într-o direcţie precisă, în direcţia simplificării. Soliditatea lui nu constă aşadar în faptul că formele sînt stabile, ci în forţa lui de evoluţie într-o anumită direcţie.

Prin urmare cînd două sisteme lingvistice sînt puse în contact prin bilingvism, sistemul preponderent tinde să umple golurile celuilalt. Procesul nu seamănă însă cu ceea ce se întîmplă în vasele comunicante, căci cele două sisteme sînt ele înseşi pline de contradicţii, care se dezvoltă potrivit cu legile interne ale fiecăruia.

De aceea, uneori o limbă mixtă nu se caracterizează numai prin forme gramaticale, ci şi prin sisteme mixte. Astfel, istroromîna are alături de pronume latineşti şi pronume sîrbo-croate, integrate în sistemul pronumelui, fie paralel cu formele vechi, fie ţinînd locul unora care nu s-au mai dezvoltat din cauza slăbiciunii compunerii. În situaţia din urmă este s-cr *saki* «fiecare». La fel se întîmplă şi cu numeralul. Pe lîngă *opt*, latin, există *osăn*, sîrbo-croat, pe lîngă *zaţe*, latin, *deset* sîrbo-croat ş.a.m.d.

În aceste cazuri nu mai poate fi vorba despre forme mixte în sensul arătat mai înainte, ci de sisteme mixte, ceea ce reprezintă, după părerea noastră, o fază mai înaintată a procesului de încrucişare a două limbi.

Din tot ce am spus pînă aici reiese că numărul de cuvinte străine nu este un criteriu foarte important pentru problema caracterului mixt al unei limbi, pentru că, oricît de multe cuvinte de acest fel ar pătrunde într-o limbă, dacă ele sînt adaptate la sistemul gramatical, nu le putem considera forme mixte, deşi avem a face cu două elemente eterogene: cuvînt străin şi desinenţă autohtonă. Numai cuvintele străine din fondul principal lexical ne pot interesa într-o oarecare măsură. Numărul lor nu arată însă decît că într-o perioadă oarecare de dezvoltare a unei limbi, asupra ei s-a exercitat o puternică influenţă. De abia cînd există forme gramaticale mixte, numărul mare de cuvinte străine din fondul principal lexical capătă o mare importanţă, căci atunci formele mixte sînt mai puternic sprijinite.

Într-un studiu în care se analizează situaţii asemănătoare, B. A. Serebrennikov [1]) admite că elemente de morfologie pot pătrunde dintr-o limbă în alta. Aşa s-a întîmplat cu limbile creole, cărora B. A. Serebrennikov le zice jargoane. În ele există amestec morfologic, dar, după cercetătorul sovietic, asemenea situaţii trebuie considerate anomalii lingvistice; formele gramaticale mixte fiind rezultatul unor apropieri mecanice între limbi. Cu toate că se întîlnesc în turcă, letonă, estonă, tătară, dialectele neogreceşti din Asia mică, armeană, ciuvaşă, în portugheza, italiana şi spaniola din S.U.A. etc., ele nu sînt dovezi evidente de amestec morfologic. Nici dialectele armeano-ţigăneşti, deşi au 70% lexic ţigănesc nu pot fi socotite limbi mixte. Nici ele, spune B. A. Serebrennikov, nu infirmă teza că o limbă trebuie să iasă învingătoare din încrucişare, deoarece, şi în cazul lor a învins structura gramaticală armenească, iar mai tîrziu vocabularul şi, eventual, fondul lor principal, s-a întărit treptat cu elemente ţigăneşti, ceea ce « este foarte posibil în anumite condiţii istorice ». [2]

Despre situaţia exactă a limbilor creole şi a dialectelor armeano-ţigăneşti este greu să se pronunţe cineva înainte de a avea la dispoziţie o analiză amănunţită a fondului lor principal şi a structurii lor gramaticale. Iată de ce, cu toate că în general nu dăm prea mare valoare numărului de cuvinte străine dintr-o limbă cînd e vorba de a preciza dacă ea este mixtă, considerăm că în cazuri particulare, ca cel al istroromînei, lucrul acesta merită atenţie.

Cercetătorii istroromînei au recunoscut întotdeauna că în acest idiom există « un noian de cuvinte »[1]) străine, că « mai mult decît în orice parte a gramaticii, influenţa aceasta (străină) se cunoaşte în tezaurul lexical »[2]). Dar nu e totul să stabilim cît de multe cuvinte străine sînt în vocabularul istroromîn, căci fondul principal lexical, cu cele 65% cuvinte de origine latină, caracterizează istroromîna ca o limbă romanică. În schimb, din nenumăratele forme mixte, al căror număr creşte mereu, din caracterele diverselor părţi ale structurii gramaticale, se impune concluzia că istroromîna este mixtă. Evident, aceasta nu însemnează că se pot stabili procente aritmetice ale amestecului dintre istroromînă şi sîrbo-croată. De exemplu, în

---

[1]) B. A. Serebrennikov. *Despre stabilitatea sistemului morfologic al limbii*, în *Voprosi teorii i istoria iazika v svete trudov I. V. Stalina po iazikoznaniiu*, Moscova 1952.

[2]) Lucr. cit., p. 213.

cazul verbului, s-a produs în istroromînă destrămarea sistemului originar de exprimare a trecutului şi organizarea altuia, care însă nu este cel sîrbo-croat, ci ceva deosebit, o combinare de tendinţe moştenite cu o serie de fapte noi. Imperfectul verbului *fi* este caracteristic. Vechiul imperfect, născut din tulpina prezentului a dispărut. S-a format unul nou: *fiieiam*, din tema perfectului, cu toate că nu s-a menţinut nici perfectul simplu, nici mai mult ca perfectul care au fost înlocuite cu alte forme cu valoare de aspect. Fenomenul se datoreşte fără îndoială sîrbo-croatei, dar el nu s-a produs chiar atît de simplu, căci sîrbo-croata are timpuri, alături de aspect. De aici se vede că tendinţa sistemului gramatical preponderent de a umple golurile celuilalt sistem nu se realizează printr-un adaos la sistemul influenţat, ci provoacă transformări mult mai adînci.

Afară de verb, există încă nenumărate fapte care pledează în sensul definirii istroromînei ca limbă mixtă: substantivele din sîrbo-croată nu mai pot fi întotdeauna adaptate; *mago*, *ţâţe*, frita, ba chiar *cum* « cumătru », *cus* « bucată » şi alte sînt invariabile. Fenomenul se leagă de tendinţa istroromînei de a pierde cu totul flexiunea numelui, de procliza articolului şi, prin acestea două, de ordinea cuvintelor. Cîteodată însă asemenea cuvinte intră în expresii *ca na moia dusu* « pe legea (sufletul) mea » păstrîndu-şi desinenţele cauzale din sîrbo-croată, care altfel nu se întîlnesc în istroromînă. În această direcţie sînt atrase uneori şi cuvintele de origine latină ca *za ţiru* « de cină ». Adjectivele şi-au format un neutru în *o*, numeralul şi pronumele sînt mixte.

*
* *

De cel puţin 6—700 de ani, istroromîna se află în izolare totală de dacoromînă. În urma acestei izolări, deosebirile dintre cele două idiomuri au crescut, iar numărul caracterelor comune a scăzut şi scade. Istroromîna a suferit alte influenţe şi s-a dezvoltat altfel decît dacoromîna. Fondul principal lexical şi structura ei gramaticală s-au modificat într-un mod propriu. Deşi nu şi-a pierdut caracterul romanic, schimbările produse au îndepărtat-o şi practic şi teoretic de dacoromînă. Nemaifiind subordonată limbii din care s-a rupt, ea a trebuit să împrumute de la croată, slovenă şi italiană tot materialul lingvistic de care avea

nevoie pentru ca vorbitorii ei să-şi poată comunica ideile noi, apărute în timpul celor şapte secole, în societatea în care trăiau. Dar aceste împrumuturi, din ce în ce mai numeroase, veneau în contradicţie cu specificul limbii lor. Contradicţia nu s-a rezolvat şi nu se rezolvă prin desfiinţarea acestui specific, de o rezistenţă excepţională.

Ocupîndu-se de pătrunderea limbii franceze în diversele graiuri din Vosgii meridionali, Oscar Bloch a observat că procesul de dispariţie a acestor graiuri, care rezistă «într-un mod aproape surprinzător la atacul limbii franceze» [43]) nu este un proces de invadare lentă. Limba mai puternică nu cucereşte poziţie cu poziţie structura gramaticală a limbii mai slabe, ci, la un moment dat, vorbitorii renunţă la limba mai slabă. Momentul acesta corespunde cu pierderea funcţiei de comunicare a idiomului părăsit. Limba învinsă este gonită întîi din viaţa socială în cea particulară, devenind o limbă specială, cu întrebuinţare limitată, în urma constrîngerilor sociale obiective, variate şi multiple care se exercită neîntrerupt asupra cîtorva generaţii. Cînd grupul social care vorbea limba A adoptă limba B, consecinţa nu este desfiinţarea structurii gramaticale şi a fondului principal lexical al limbii A, care, oricît de influenţată ar fi, rămîne în esenţă tot limba A. Ea îşi pierde treptat funcţia de mijloc de comunicare, alterată parţial încă de cînd limba respectivă începe să nu se mai întrebuinţeze în viaţa socială şi, pînă în cele din urmă, e părăsită cu totul. Pentru istroromînă este semnificativ faptul că formele arhaice ale idiomului au fost culese de la copii. Femeile le evită faţă de străini, iar bărbaţii nu le mai folosesc.

Aşadar o limbă, în cazul nostru istroromîna, nu dispare prin identificarea unui sistem lingvistic cu celălalt. O limbă dispare cînd este părăsită de toată lumea, ceea ce se întîmplă însă numai în anumite condiţii istorice. Fără îndoială că destrămarea structurii gramaticale prin nenumărate forme mixte are şi ea importanţă în procesul care duce prin vorbitori să-şi părăsească limba, dar, dacă influenţa limbii celei mai puternice ar înceta din diferite cauze, vorbitorii limbii care se află pe cale de dispariţie ar păstra această limbă.

Iată de ce istroromîna, deşi este pe cale de dispariţie, îşi păstrează încă, în esenţă, caracterul romanic al structurii gramaticale şi al fondului principal lexical şi trebuie caracterizată ca o limbă mixtă dezvoltată pe fond romanic.

NOTE

[1]) Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 127; vezi şi articolul « *Dialectele* » *limbii romîne* din Limba romînă, nr. 4 a. V. p. 66 ş. u. precum şi D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne* din acelaşi număr, p. 70 ş. u.

[2]) Ib., p. 124.

[3]) Ib., p. 124.

[4]) S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, Buc., vol. II, p. 344.

[5]) Ib.

[6]) Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, Buc., 1941 vol. IV, p.

[7]) Al. Philippide, *Originea romînilor*, Iaşi, vol. II, p. 233 şi u.

[8]) Vezi Al. Rosetti, *Sur la répartition dialectale de l'istro-roumain*, *Mèlanges linguistiques*, Buc., 1947, pag. 425 şi N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*. Buc., 1933, p. 610.

[9]) O. Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine*, Buc., 1929, vol. I, p. 338 ş.u.

[10]) Vezi Al. Rosetti, lucr. citată p. 427.

[11]) S. Puşcariu, *Limba romînă*, Buc., 1940, p. 232.

[12]) I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, II, p. XIV.

[13]) S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, p. 141 ş. u.

[14]) S. Puşcariu, *Limba romînă*, Buc., 1940, p. 232.

[15]) Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Buc., 1953, p. 48.

[16]) S. Puşcariu, *Limba romînă*, p. 231.

[17]) Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, Buc., 1940, vol. I[2].

[18]) Al. Graur, lucr. cit., p. 5 ş. u.

[19]) S. Puşcariu, *Studii istroromîne*.

[20]) Si de *fečorin*, atestat (cu această grafie !) de I. Popovici în *Dialectele romîne din Istria*, vol. I, p. 107.

[21]) A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, Weigands Jahresbericht, vol. VI.

[22]) I. Popovici, lucr. cit., vol. I, p. 56.

[23]) *l* după cuvîntul citat însemnează latinesc, *s* slav (serbo-croat sau sloven), (v) italian (venețian), *n* necunoscut.

[24]) S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, vol. II, p. 221.

[25]) I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, vol. I, p. 120.

[26]) S. Puşcariu, lucr. citată, p. 234.
[27]) Ib. p. 205.
[28]) Ib., p. 207 şi u.
[29]) Inventată probabil de A. Glavina, care avea obiceiul să introducă dacoromînisme în istroromînă.
[30]) S. Puşcariu, lucr. citată, p. 141.
[31]) Primele două cazuri se găsesc la S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, p. 150, următoarele două la I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, II, p. 14.
[32]) Exemplele sînt luate din I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, p. 9 ş. u.
[33]) Vezi S. Puşcariu, lucr. citată, p. 151.
[34]) Ib., p. 249.
[35]) Vezi discuţia la I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria* I, p. 79.
[36]) S. Puşcariu, lucr. citată, p. 257.
[37]) I. Popovici, lucr. citată, p. 78.
[38]) S. Puşcariu, lucr. citată, p. 224.
[39]) Al. Philippide, *Originea romînilor*, II. p. 553.
[40]) Ib., p. 565.
[41]) Al. Philippide, *Originea romînilor* II, p. 563.
[42]) S. Puşcariu, lucr. cit., p. 220.
[43]) O. Bloch, *La pénétration du français dans les parlers de Vosges méridionales*, Paris, 1929, p. 135 la Al. Rosetti, *Langue mixte et mélanges de langues*, Acta linguistica, V. 2, 1945—49, p. 76.

SUMARUL

Prefaţă 5
Limbă sau dialect? 7
Observaţii asupra fondului principal lexical al istroromînei 17
Observaţii asupra structurii gramaticale a istroromînei 27
Istroromîna este o limbă mixtă? 37

Responsabil de carte: Emil Cismărescu
Tehnoredactor şi corector: S. Diaconescu

Dat la cules 1 mai 1957. Bun de tipar la 20 iulie 1957, 2,5 coli, tiraj 1500 ex., hîrtie semivelină 65×86/34—Ediţia I. Clasificarea zecimală pentru bibliotecile mici 4.01

Tiparul executat sub com. nr. 335 de Intrep. Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă nr. 133—135, Bucureşti—R.P.R.

In colecţia Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice au apărut următoarele cărţi:

Acad. T. Vianu, *Anton Pann* — 1955; Gh. Bulgăr, *Eminescu şi problemele limbii literare* — 1955; *Limbă şi Literatură* I, 1955, culegere de studii şi articole; Emil Manu, *Traian Demetrescu*, contribuţii la cunoaşterea vieţii şi operei — 1956; Theodosia Ioachimescu, *Poeţii francezi ai Comunei din Paris*, 1956; Th. Vîrgolici, *Inceputurile romanului romînesc*, 1956; *Studii de literatură universală* I, 1956; Acad. Emil Petrovici, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, 1956; G. Beldescu, *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ* — 1957; Gh. Bulgăr, *Scriitorii romîni despre limbă şi stil* — 1957; Gavril Scridon, *Pagini despre Coşbuc*, 1957; Acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*, 1957; Acad. Iorgu Iordan, *Limba eroilor lui I. L. Caragiale*, 1957; *Limbă şi literatură* II, III, 1957.

44/2

Lei 2,50